

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 930.5 : 392.72

ІСТОРИЧНА КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ГОСТИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: НОТАТКИ ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Оксана Олійник

Київський національний університет культури і мистецтв,
Україна, 01133, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36
e-mail: kshjysha558@rambler.ru

Історико-культурні надбання нації, що складають соціогуманітарний базис вітчизняних державотворчих процесів глобалізованого і техногенного світу, потребують ґрунтовного вивчення в інтегруючому значенні, власне, у соціокультурному осмисленні явищ історії, культури на рівні світоглядних домінант і закономірностей.

Історія гостинності в Україні, як вагома складова історії культури, спрямована на об'єднання, пізнання народів, вивчення та залучення найкращих досягнень світової культури, власне обмін досягненнями культури глобалізованого і техногенного світу. Історія гостинності несе постмодерністичне нівелювання меж поміж різними галузями економіки та культури й унаочнюється у деконструктивізм численних теорій постструктуралізму.

Техніцизм ХХІ ст. провокує скептичне сприйняття гуманітарних здобутків цивілізації, дегуманізацію європейської культури й української зокрема. Дослідження з історії гостинності в Україні пов'язане з нагальною необхідністю не лише встановити її самотність та естетичні закономірності розвитку, але, виокремлюючи певну відмінність, вписати її у межі великих європейських стилів і, відповідно, європейської культури. Якими є ключові фактори історичного розвитку індустрії гостинності в Україні? Власне, якою є етимологія поняття «гостинність» в Україні та у країнах світу? Питання, що мають відповіді, однак не одноставні у наукових колах.

Саме тому вивчення історії гостинності в Україні, як одного з аспектів історії культури, зосередженість на змінах образу людини в її

діяльності, нових форм світосприймання та засобах виразності є актуальним. Історія філософії індустрії гостинності загалом обумовлена не лише визначальним гуманістичним аспектом свого існування, а й можливістю досягнути історично обумовлену істину.

Заперечуючи усталену у вітчизняній науці наслідувальну історичну модель розвитку національної культури, авторка публікації пропонує концепцію органічного розвитку, виявляючи в історії української гостинності модель інтерперативної культури. Окреслений концептуальний сегмент роботи надає дослідженню міжкультурне значення, що обумовлює й актуалізує його новизну.

Історіографія питання ілюстрована низкою робіт історичного, філософського та культурологічного пласту. Діяльність, що пов'язана з історією гостинності розглядається як така, що в умовах розвитку глобалізаційних процесів [1-2], і значного переміщення людей перетворюється на новий вид індустрії [3-5]. Дослідники по-різному окреслюють поняття «гостинність», «історія гостинності», «індустрія гостинності» [6-8]. Простежуються полярні точки зору: туризм є складовою гостинності і гостинність – один зі сегментів туристичної галузі.

Наразі відсутні дослідження у ретроспективі історії української гостинності від початків до сьогодення, з наголосом на пошуки нових засобів і прийомів, здатних передати зміни людського сприйняття у контексті світових культурних процесів.

Вище зазначене надає можливість виділити невирішені раніше частини загальної проблеми, зокрема: контекстуалізувати окресле-

не питання в історико-культурологічному вимірі соціогуманітарного буття нації, власне історіософію проблеми.

Метою роботи є спроба окреслити історичну своєрідність та особливість історії гостинності в Україні у контексті історії гостинності Стародавньої доби та Середньовіччя Європейського континенту; охарактеризувати аспекти історії індустрії гостинності у хронологічній послідовності; визначити місце та роль ритуалу прийому гостей в українській гостинності, як базового сегменту загальної історії гостинності в Україні.

Виокремлення своєрідності української культури й історії гостинності зокрема, сягають від популярних у 90-х рр. XIX ст. сентиментальних теорій «кордоцентризма», «антеїзма» до теорій аграрно-писемної культури Е. Геллнера. XX ст. характеризується низкою досліджень і теорій подолання культурних бар'єрів, що водночас стали вагомим фактором самоідентичності тритону людина-нація-держава. Глобалізоване XXI ст. сприяє розвитку і водночас, виокремленню питань історії гостинності, як ключового принципу взаємодії у межах інформаційно-комунікаційних технологій техногенного суспільства.

Історіософія гостинності утверджує та виокремлює її комунікативну роль в алгоритмі суспільних відносин, що актуалізує історичну самосвідомість нації через її філігранну ритуальність. Гостинність – це потужний прояв взаємодії між людьми. В якійсь мірі, це питання потребує вивчення не лише істориками, культурологами, а й психологами. Адже відчуття стресового дисбалансу організму перед незнайомцем нейтралізується законом гостинності, який є ефективною стратегією прийняття рішень у багатьох ситуаціях життєдіяльності соціуму.

Етимологія слова «гостинність» бере свій початок з латини, давньофранцузької мови, згодом – англійської мови. Саме з англійської мови слово потрапило до інших європейських мов у XIX ст., що нині сприймається та має сучасне тлумачення: турбота, догляд, допомога. Так, слово «*hospice*» з плином часу, адаптовано до форми слова «гостинність», що означає «догляд». Власне, саме слово утворилося від латинських слів *hospes* і *hospitium* («гостинність»). Цим терміном з VI ст. н.е. позначали місця відпочинку пілігримів.

Історія датує появу перших закладів гостинності IV тис. до н.е., що відповідало потребам забезпечення подорожників ночівлею, а далі, власне супутніми потребами: харчуван-

ня та відпочинок. Необхідно констатувати, що забезпечення таких можливостей для подорожників екстраполювало майбутню кількість подорожей, що у свою чергу розвивало означену місцевість, економічний зиск, культуру. Яскравою ілюстрацією вище зазначеного становлять археологічні свідчення елементів гостинності держави Арата, Трипільської культури в Україні.

Так, історики й археологи появу послуг з гостинності виводять з доби кам'яного віку, коли починаються перші торгові подорожі, складаються перші «торгові» шляхи; релігійні та військові походи. Такі об'єкти розташовувалися обабіч доріг, уздовж яких пролягали головні шляхи християнських паломників. Це були, у певному сенсі, притулки для стомлених, виснажених або хворих мандрівників-паломників. Водночас, стародавні хоспіси не відмовляли у допомозі місцевим жителям.

Протогостинність первіснообщинного ладу характеризувалася дарообміном системи міжобщинних відносин. Епоха неоліту – появою великих місць для торгівлі. З поступовим розвитком економічних відносин потреба у місцях розміщення подорожників збільшувалась. За доби енеоліту відбулась інтенсифікація обміну, що поступово характеризувалась ознаками економічного обміну.

Писемні джерела Античності констатують про подорожників Стародавньої доби. Загалом, це країни Стародавнього Сходу, Стародавнього Єгипту, Греції та Риму, адже потужний товарообмін між цими країнами набув постійного характеру, що продукував суміжні потреби подорожників. Скажімо, гостинність була природною складовою побуту населення Греції. У всіх будинках заможних греків були кімнати для гостей. Соціально-економічний розвиток, особливо морської торгівлі, здійснювалися шляхом укладання торгових та інших договорів.

Торгові зв'язки між грецькими державами набули такого розвитку, що виникла потреба юридично оформити перебування іноземців у чужій державі. У зв'язку з цим, з'являється найдавніша форма мирних міжнародних зав'язків і міжнародного права у Греції – проксенія, або право публічної гостинності – найдавніша форма регламентації відносин і міжнародного права Давньої Греції. Житель будь-якого міста – проксі – надавав гостинні послуги як простим подорожникам, так і послам, вельможам з іншого міста. Крім того, брав на себе захист інтересів міста і моральне зобов'язання бути посередником між ним і

владю свого рідного поліса.

Протогостинність Стародавньої Греції, що датована 40 р. до н.е. ілюстрована термічними ваннами, які призначались для відновлення та релаксації як греків, так і подорожників. Застосування ванн в якості лікувального засобу широко відоме з давніх часів і ґрунтується на тому, що організм людини чуйно реагує на подразнення середовища, в яку цілком або частково занурюється тіло. Давні Римляни славились не лише переможними військовими походами, а умінням відпочивати: бані, розваги, комфорт, екзотичне меню, перші протоготелі для гостей. Вельможні римляни шукали насолоди від життя і вміли створювати та задовольняти свої потреби у відпочинку.

Загалом історія витоків гостинності проявляється у ритуалі (алгоритмі) прийому гостей. Гостинність під час прийняття гостей, у першу чергу – своєрідний ритуал, стандарт, що фіксує послідовність дій за допомогою комунікативно-практичних засобів. Такий алгоритм дій між господарем і гостем є не лише формальним набором дій, а й кейсом цінностей і смислів.

Алгоритм дій зустрічі гостей складається із трьох етапів, дотримання яких є обов'язковим. Так, перший етап починається з прибуття гостя (стороннього), знайомства та визнання. Другий етап, а саме прийом – святковий прийом гостей за столом. Третій і заключний етап – церемонія прощання з гостем і дарування гостинців.

Історико-порівняльний аналіз ритуалу прийому гостя в українській гостинності, від витоків до сьогодення свідчить про триетапність звичаю, що не змінний і нині, має чітку послідовність з деталізацією, згідно історичного часу та регіоналізації.

Перший етап гостинності: зустріч – це запрошення для гостя, або інваріант людського життя, адже будинок господаря – космогонічний простір, в який запрошено чужинця, що вирізняє українську гостинність з-поміж інших.

Другий етап гостинності: частування – прийом гостя за святково прибраним столом. Історична традиція українця накормити та розважити гостя є важливим елементом соціокультурної практики, що зберігається й у сучасній традиції.

Третій етап гостинності: прощальна церемонія з врученням цінних подарунків на згадку про господаря. Саме така гостинність вирізняє українців з-поміж інших культур, хоча

й у деяких елементах є подібною з гостинною культурою народів Європейського континенту.

В Україні, на всіх трьох етапах прийому гостя господарем, хліб займав особливе місце. У низці писемних джерел, що датовані першими системними згадками сучасної території України, мандрівники називають її житницею Європи.

Так, арабський мандрівник Ібн-Даст у своєму творі «Книга добрих скарбів», що датована першою половиною X ст. зазначає, що «...на початку слов'янської землі є місто Куяб [Київ]... Найбільше сіють просо; у жнива беруть просіяні зерна проса у корці, підносять до неба й кажуть: – Боже, ти дав нам страву, дай і тепер її досить... Гостей шанують і добре поводяться з чужинцями, що шукають у них оборони...» [9, с. 18-20].

У XIII-XV ст. про давню Україну писали подорожники, що прямували з Європи на Схід, зокрема посол Франції, Англії та Бургундії Жільбер де-Лянуа (1386-1462 рр.) у 1421 р. у своїх споминах зазначає про побут українсько-руського князя та княгині, що були підданими Великого князя Литовського: «...вони гостили мене обідом і подарували пару вишиваних руських рукавиць, а його лицарі дали мені інші подарунки, як шапки і рукавиці...» [9, с. 36-37].

Цієї доби давні українці мололи зерно на борошно вручну, між двома жорнами. На початку XIII ст. з'являються вітряки та водяні млини, що до XIX ст. було основним способом переробки зерна в Україні, тобто млинарським способом. Власне, для українця хліб завжди був символом благополуччя та процвітання, хліб ототожнювався з даром Божим.

Так, венеційський шляхтич Йософат Барбаро, який шістнадцять років подорожував приазовськими землями та Кримом у 1436 р. зазначав, що ґрунт у давній Україні «...надзвичайно плодючий. Пшениця має дуже велике насіння і нерідко врожай досягає сам-пятьдесят, а просо сам-сто» [9, с. 37].

В Україні пекли хліб переважно з житнього борошна, що дивувало іноземців, зокрема Павло Алепський (XVII ст.) у творі «Подорож патріарха Макарія» зазначав про такий не притаманний європейцям хліб, адже останні харчувалися пшеничним хлібом, що був солодким на смак, як мед [10, с. 135-136]. Але з другої половини XIX ст. житній хліб без домішок був рідкістю, що пов'язано із зuboжінням великої частини українців.

Хліб символізував гостинність, добробут.

Разом з сіллю хліб урочисто пропонували скуштувати гостям при зустрічі. Крім популярних видів хліба серед українців є і так званий ритуальний хліб: для різних заходів і церемоній, що мають особливі назви, рецепти, форми.

Гостинність в українському фольклорі ілюструють численні приказки та прислів'я, наприклад: клади перед людей хліб на столі, будеш у людей на чолі; чим хата багата, тим і гостям рада; не ходи у гості, коли господарів удома немає; люди добрі, тепла хата, є що їсти, є де спати, – хоч зимуй!; що не є в печі, те й на стіл мечи!; сідайте, хай ноги для дороги!; дай, Боже, гостя, то хазяїну добре!

Доброю справою вважалося приймати гостя, який, за повір'ям, приносив до оселі добробут і щастя. Здебільшого, у неділю, ходили у гості до родичів, кумів. Якщо гість нагодився під час обіду, його обов'язково саджали за спільну трапезу. Етичною нормою для гостя було скуштувати кожну страву, а на закінчення – подякувати за хліб-сіль. Якщо ж гість натрапився не обідньою дниною, його все ж частували найкращим, що було у хаті. Прошені гості завжди приходили на обід. Вважалося за необхідне припрошувати гостя до частування та й форма частування також грала неабияку роль.

Необхідно зазначити про схожість різних національних звичаїв гостинності, історично та географічно віддалених один від одного, що свідчить про глибоку гостинність, сталість структури. У той же час, у кожній просторово-географічній локальності, етнічній і національній зберігаються особливості алгоритму гостинності.

Так, член шведського посольства до гетьмана Б. Хмельницького на чолі з Готтардом Веллінгом К.Я. Гільдебрант (1629-1679 рр.) свідчить, що українці гостинно піклувалися про гостей, як в Угорщині: «В хатах біля дверей стоїть звичайно (як на Угорщині великий жбан) горщик з руркою, в ньому всередині внизу є вода, а зверху вгорі – маленькі дірочки. Там лежить тютюн, який вони запалюють вуглем. І коли хто прийде в хату, бере цю дивну люльку, потягне раз, то й має його повну губу» [9, с. 97].

Загалом, у дослідженні історії гостинності в Україні, середньовічні європейські джерела є цінним свідченням про неперервність етнокультурного розвитку України й еволюційним вкрапленням українських традицій гостинності до європейських цінностей; набуття взаємодоповнюючих рис з культурою та ду-

ховністю цивілізованого світу того часу.

Визначальними мотивами поведінки гостя-гостя є історико-культурні фактори самосвідомості особи. Передовсім, це традиції, міфологія, релігія, культура, що є істотними факторами свідомого та підсвідомого впливу на суспільні відносини.

Так, з-поміж слов'янських народів, українська гостинність вирізняється характерною особливою увагою до потреб гостя, так званою людяністю-духовністю до подорожника-мандрівника. Українці, як і будь-який інший народ, мають свої власні звичаї та традиції, що яскраво зафіксовані в елементах гостинності [11-13].

Історія гостинності репрезентує й об'єднує інформаційний, світоглядний, комунікативний контексти держави, які, у свою чергу, спрямовані на задоволення потреб як громадян країни, так і іноземців. А успішність розвитку індустрії гостинності в Україні, крім економічних факторів, визначається саме національними традиціями, особливостями, або всім тим, що вирізняє націю з-поміж інших народів.

Якщо нація не плекає духовні традиції, народні звичаї, моральні засади – це шлях до самознищення про який має пам'ятати кожен індивід. Драматичність цього явища полягає не стільки у збідненні ритуалізованої гостинності, скільки у деструкції системи зв'язку між поколіннями, яка є основою нації та всього національного життя.

Видається необхідним «*stilum vertere*», або «випрявляти написане» в історії культури України, сприяючи поверненню української історії та культури до лона європейського контексту, увиразнюючи самобутність української історії гостинності. Власне, у справі нагальної оптимізації міжнаціональних відносин, пошуку шляхів задоволення соціально-економічних і культурних запитів людей важливого значення набуває гостинність індивіду, нації держави. Історія гостинності не лише звернута у минуле, а й латентно вплетена у визначення закономірностей взаємодії народів, виявлення загального й особливого в їх історії та культурі.

У XXI ст. історія глобалізованого світу немов завмерла на «*caesuri*», або паузі, як відповідь на виклик техногенного часу, що відчутний нині як ніколи. Чи зможуть нації гідно відповісти на цей виклик, чи тлумачення минулого та сьогодення стане предметом філософсько-культурологічної констатації абстрактних дискурсів?

Теоретико-методологічні проблеми історії культури й історії гостинності зокрема, де висвітлюються концептуально формуючі фактори етнонаціональних процесів існування людства повинні стати перешкодою на шляху загальноживаної риторики, що перераховує зиски від процесу глобалізації світу.

Це фактор історичного, культурного, економічного, соціального, промислового розвитку нації-країни-держави, її наукового потенціалу та технологічної сили соціально-комунікаційних технологій. Звернення до вивчення історії гостинності в Україні – один із важливих аспектів збереження самоідентифікації, що чекає на ґрунтовні розвідки та може вирішити низку проблем сучасного глобалізованого світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Уокер Дж.Р. Введение в гостеприимство // Дж.Р. Уокер: пер.с англ. [В.Н. Егорова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2012. – 735 с.
2. Дайан А. Академия рынка: маркетинг / А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар, Р. Оллье. – М.: Экономика, 1993. – 572 с.
3. Дишкантук О.В. Теоретичні основи функціонування індустрії гостинності / О.В. Дишкантук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 6 (22). – С. 96-101.
4. Salata G. Ecological imperative in the context of sustainable human development / G. Salata // Уральский научн. вестник. – Уральск: 2012. – Т. I. – С. 3-9.

5. Salata G. Human nature in the problem field of cultural anthropology / G. Salata // Уральский научный вестник. – Уральск: Издательство: Товарищество с ограниченной ответственностью Уралнаучкнига (Уральск), 2012. – Т. I. – С. 17-23.

6. Mandziak O., Salata G. The system of communication of stakeholders in hospitality / O. Mandziak, G. Salata // Proceedings of II International scientific conference «World Science in 2016: Results». – Morrisville: Lulu Press., 2017. – P. 41-45.

7. Mandziak O.M., Salata G.V. SWOT-analysis as a design basis activities hotel and restaurant business / O.M. Mandziak, G.V. Salata, // Proceedings of 1st International Scientific Conference «New Horizons: Achievements of Various Branches of Science». – Morrisville: Lulu Press, 2016. – P. 128-131.

8. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. – К: Либідь, 1993. – 256 с.

9. Сичинський В. Чужинці про Україну / В. Сичинський. – К: Довіра, 1992. – 256 с.

10. Історія української культури: Збірник матеріалів і документів / Упоряд. Білик Б.І. й ін.; За ред. Клапчука С.М., Остафійчука В.Ф. – К: Вища школа, 2000. – 607 с.

11. Людина і довкілля. Антологія: у 2 кн. Кн. I: Природа і людяність України в пам'ятках світової і національної культури / Упоряд., автор вступ. Розділів, біогр. Довідок та коментарів В.С. Крисаченко. – К: Заповіт, 1995. – 432 с.

12. Danylova T.V. The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities / T.V. Danylova // Антропологічні виміри філософських досліджень (Anthropological Measurements of Philosophical Research). – Вип. 9. – 2016. – С. 55-62. doi10.15802/ampr2016/72231

13. Danylova T. The World without Fear and Illusions: Meditation as a Means of Overcoming Binary oppositions of Culture / Tatyana Danylova // International Researchers IR. – 2014. – Vol. 3. – Is. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.iresearcher.org/77-82%20IR%20Template%20-%20Copy%20\(8\).pdf](http://www.iresearcher.org/77-82%20IR%20Template%20-%20Copy%20(8).pdf)

Олейник Оксана *Історична контекстуалізація гостинності в Україні та світі: нотатки до постановки проблеми*

У публікації здійснена спроба окреслити історико-хронологічну ретроспективу деяких аспектів історії гостинності Стародавньої доби та Середньовіччя Європейського континенту. Охарактеризовано ключові аспекти історії гостинності. Визначено місце та роль ритуалу прийому гостей в українській гостинності, як базового сегменту загальної історії гостинності в Україні. Наголошено на ключовій ролі хліба у гостинній комунікації українців.

Ключові слова: історія гостинності, індустрія гостинності, етимологія, Стародавня доба, Середньовіччя, мандрівник, гість, господар, традиція, історіософія, культура

Олейник Оксана *Историческая контекстуализация гостеприимства в Украине и мире: заметки к постановке проблемы*

В публикации предпринята попытка очертить историко-хронологическую ретроспективу некоторых аспектов истории гостеприимства Древней эпохи и Средневековья Европейского континента. Охарактеризованы ключевые аспекты истории гостеприимства. Определено место и роль ритуала приема гостей в украинской гостеприимности, как базового сегмента общей истории гостеприимства в Украине. Сделан акцент на ключевой роли хлеба в гостеприимной коммуникации украинцев.

Ключевые слова: история гостеприимства, индустрия гостеприимства, этимология, Древняя эпоха, Средневековье, путник, гость, хозяин, традиция, историософия, культура

Oliynyk Oksana *Historical Contextualization of Hospitality in Ukraine and Around the World: Briefly On Problem Statement*

The paper attempts to outline the historical and chronological retrospective of some aspects of the history of Ancient and Middle Ages European hospitality. Key aspects of the history of hospitality are described. The place and role of the ritual of receiving guests in Ukrainian hospitality tradition as a basic segment of the general history of hospitality in Ukraine is defined.

The key role of bread in the Ukrainian hospitality communication is emphasized. The issues of formation of the communication component of the history of hospitality are explored; the interrelation and mutual influence of Ukrainian and European cultures is analyzed; historiography of Ukrainian hospitality as the unifying factor of the globalizing world is stressed.

Keywords: history of hospitality, hospitality industry, etymology, Ancient epoch, Middle Ages, traveler, guest, host, tradition, historiography, culture

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Михайлуца М.І., д.і.н., професор